

**EPISTEMIK TAFAKKUR VA EMOTSIYALAR: HIS-TUYG'ULARNING BILIMGA
TA'SIRI**

Raximova Aziza Davranbekovna
Innovatsion texnologiyalar universiteti
azizadavranbekovna@gmail.com
+998975254030

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20455088>

Annotatsiya

Ushbu maqolada epistemik tafakkur va emotsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Insonning bilimni qabul qilishi, unga ishonishi va uni baholash jarayonida his-tuyg'ularning ta'siri yoritiladi. Shuningdek, kognitiv xatolar va emotsional omillar epistemik ishonchga qanday ta'sir ko'rsatishi misollar orqali tushuntiriladi. Maqolada xotira va emotsiyalar munosabati ham ko'rib chiqilib, his-tuyg'ularning bilim shakllanishidagi o'rni muhokama qilinadi. Umuman olganda, ishda epistemik tafakkurda emotsiyalarning rolini anglash tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muhim ekani asoslanadi.

Kalit so'zlar: Epistemik tafakkur, emotsiyalar, kognitiv psixologiya, bilim, ishonch, tanqidiy fikrlash, kognitiv biaslar, xotira, idrok, qaror qabul qilish.

Аннотация

В данной статье психологически анализируется взаимосвязь между эпистемическим мышлением и эмоциями. Освещается влияние эмоций в процессе принятия знаний человеком, веры в них и их оценки. Также на примерах объясняется, как когнитивные ошибки и эмоциональные факторы влияют на эпистемическую уверенность. В статье также рассматривается взаимосвязь памяти и эмоций, а также обсуждается роль эмоций в формировании знаний. В целом, в работе обосновано, что понимание роли эмоций в эпистемическом мышлении важно для развития критического мышления.

Ключевые слова: Эпистемическое мышление, эмоции, когнитивная психология, знания, доверие, критическое мышление, когнитивные предвзятости, память, восприятие, принятие решений.

Annotation.

This article provides a psychological analysis of the correlation between epistemic thinking and emotions. The influence of emotions is highlighted in the process of a person's acceptance of knowledge, belief in it, and its evaluation. It also explains through examples how cognitive errors and emotional factors affect epistemic trust. The article also examines the relationship between memory and emotions, discussing the role of emotions in the formation of knowledge. Overall, the work substantiates that understanding the role of emotions in epistemic thinking is essential for the development of critical thinking.

Keywords: Epistemic thinking, emotions, cognitive psychology, knowledge, trust, critical thinking, cognitive biases, memory, perception, decision-making

Kirish.

Inson hayoti davomida doimiy ravishda bilish jarayonida ishtirok etadi. Har kuni biz yangi ma'lumotlarni qabul qilamiz, ularni tahlil qilamiz va ular asosida qarorlar qabul qilamiz. Bu jarayon falsafada epistemik tafakkur, ya'ni bilimni anglash, unga ishonish va uni baholash jarayoni sifatida o'rganiladi. Epistemik tafakkur faqat mantiqiy fikrlash bilan cheklanib qolmaydi, balki inson

psixologiyasining muhim qismi bo'lgan emotsiyalar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson ongida bilish jarayoni hech qachon to'liq "sovuq mantiq" asosida kechmaydi. Aksincha, har qanday ma'lumot hissiy filtrdan o'tadi. Shuning uchun ham bir xil fakt turli odamlar tomonidan turlicha qabul qilinadi. Ushbu maqolada epistemik tafakkur va emotsiyalar o'rtasidagi bog'liqlik, ularning bilim shakllanishidagi roli hamda kognitiv xatolarga ta'siri yoritiladi.

1. Epistemik tafakkur tushunchasi va uning psixologik asoslari

Epistemik tafakkur — bu insonning bilimni qanday qabul qilishi, uni qanday asoslash va haqiqat sifatida qabul qilish jarayonidir. Falsafada bu tushuncha bilim nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, inson "nima haqiqiy?", "nima ishonchli?" degan savollarga javob izlaydi. Psixologiyada esa epistemik tafakkur ko'proq kognitiv jarayonlar bilan bog'lanadi. Cognitive Psychology insonning idrok, xotira, diqqat va qaror qabul qilish jarayonlarini o'rganadi. Shu nuqtai nazardan, epistemik tafakkur inson ongining murakkab tizimi sifatida ko'riladi. Inson biror ma'lumotni qabul qilganda, u avvalo mavjud bilimlari bilan solishtiriladi. Agar yangi ma'lumot avvalgi e'tiqodlarga mos kelsa, u tezroq qabul qilinadi. Agar zid bo'lsa, shubha tug'iladi yoki rad etiladi.

2. Emotsiyalar va bilish jarayonining o'zaro bog'liqligi

Emotsiyalar inson psixikasining ajralmas qismi bo'lib, ular bilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har qanday ma'lumot nafaqat aql bilan, balki hissiy baholash orqali ham tahlil qilinadi. Masalan, qo'rquv hissi kuchli bo'lsa, inson xavfga oid ma'lumotlarni kattalashtirib qabul qilishi mumkin. Quvonch yoki ijobiy hissiyot esa ma'lumotni yanada ishonchli ko'rsatishi mumkin. Bu jarayon shuni ko'rsatadiki, epistemik tafakkur "neytral" emas, balki emotsional holatga bog'liq holda o'zgaruvchan bo'ladi. Shuning uchun ham bir xil yangilik yoki voqea turli odamlar tomonidan turlicha talqin qilinadi.

3. Emotsiyalar va epistemik ishonch

Epistemik ishonch — bu insonning ma'lum bir bilim yoki ma'lumotni haqiqat sifatida qabul qilish darajasidir. Bu ishonch faqat dalillar bilan emas, balki hissiy omillar bilan ham belgilanadi. Agar biror ma'lumot bizga yoqimli yoki tanish bo'lsa, biz uni ko'proq ishonchli deb qabul qilamiz. Aksincha, yoqimsiz yoki xavotir uyg'otadigan ma'lumotlar ko'pincha rad etiladi. Bu holat psixologiyada "affective bias" deb ataladi. Ya'ni hissiyotlar qarorlarimizni noxolis qilishi mumkin. Natijada inson haqiqatni emas, balki o'ziga qulay bo'lgan "haqiqatni" tanlashi ehtimoli ortadi.

4. Kognitiv xatolar va emotsional ta'sir

Inson tafakkuri doim ham to'g'ri ishlamaydi. Emotsiyalar ta'sirida bir qator kognitiv xatolar yuzaga keladi. Eng keng tarqalganlardan biri — tasdiqlash xatosi (confirmation bias). Bu holatda inson faqat o'z fikrini tasdiqlaydigan ma'lumotlarni qidiradi va qabul qiladi. Yana bir muhim xato — emotsional fikrlash. Bunda inson "shunday his qilyapman, demak bu to'g'ri" degan noto'g'ri xulosaga keladi. Bu esa epistemik tafakkurning obyektivligini pasaytiradi. Shuningdek, stress va qo'rquv holatlari ham qaror qabul qilishni tezlashtiradi, lekin uning sifatini pasaytiradi.

5. Xotira, emotsiyalar va bilimning shakllanishi

Xotira epistemik tafakkurning muhim qismi hisoblanadi. Emotsional voqealar odatda kuchliroq esda qoladi. Chunki miya hissiy tajribalarni muhim signal sifatida qayd etadi. Biroq bu har doim ham to'g'ri bilim degani emas. Xotira qayta tiklanadigan jarayon bo'lib, vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Shu sababli inson ba'zan noto'g'ri yoki buzilgan xotiralarni ham "haqiqat" deb

qabul qiladi. Bu holat epistemik tafakkurda emotsiyalarning ikki tomonlama rolini ko'rsatadi: ular bilimni mustahkamlashi ham, uni buzishi ham mumkin.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, epistemik tafakkur va emotsiyalar o'zaro chambarchas bog'liq jarayonlardir. Inson bilimni faqat mantiq asosida emas, balki hissiyotlar orqali ham qabul qiladi va baholaydi. Emotsiyalar epistemik ishonchni kuchaytirishi yoki aksincha, uni buzishi mumkin. Shu sababli zamonaviy psixologiya va ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish juda muhimdir. Inson o'z emotsiyalarini anglay olsa, u bilimni yanada obyektiv va to'g'ri baholashga erishadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Cognitive Psychology asoslari. — O'quv qo'llanma.
2. Epistemology: knowledge, truth and justification — standart falsafiy manbalar.
3. Kahneman, D. Thinking, Fast and Slow — inson tafakkuri va kognitiv xatolar haqida.
4. Ekman, P. Emotions Revealed — emotsiyalar va ularning psixologik ta'siri.
5. Lazarus, R. S. Emotion and Adaptation — emotsiya va kognitsiya munosabatlari.
6. Stanovich, K. E. Rationality and the Reflective Mind — epistemik fikrlash va ratsionallik.
7. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari psixologiya darsliklari (umumiy qo'llanmalar).
8. Zamonaviy kognitiv psixologiya bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami (review articles).